

Stara Gora in črne Marije

Najstarejša slovenska romarska pot k črni Mariji

Dostop: Na Staro Goro (Castelmonte) pelje 8 km dolga razgledna cesta iz Čedadada (Cividale). Potovanje je še zanimivejše, čeprav zamudnejše, če se iz Nove Gorice peljete čez Goriška brda in mejni prehod Neblo ter skozi beneške vasi Jenkovo (Venco), Dolenje (Dolegna), Poljane (Poianis), Praprotno (Prepotto), Ibana (Albana) in Čela (Cialla); seveda ne brez zemljevida.

Naravne lepote

Zgodovinsko-kulturne znamenitosti

Stara Gora, romarsko središče
Beneških Slovencev in Furlanov

Od daleč je beneška Stara Gora videti kakor trdnjava vrh gore, umeščene med višji gori Matajur in Korado. Vzbuja vtis srednjeveškega gnezda sredi gozdnega gričevja, ki se valovito spušča v furlansko nižino. Furlani ji pravijo Madone di mont, torej Goriška Madona. Stara gora je torej Marijino svetišče. V zlatu in luči bedi nad svojim slovenskim in furlanskim ljudstvom. Tako ponižni kakor mogočni ljudje prihajajo k njej peš ali z avtomobili (parkirišče je veliko kot ob kakšnem obmestnem supermarketu), da bi izpolnili zaobljube boginji zaščitnici in jo prosili za milost. Po veliki cerkvi visi polno slik in fotografij prekucnjenih in zmečkanih vozil z imeni čudežno preživelih in z zahvalnimi napisi Materi božji. Nikjer pa ne piše: hvala ti, črna Mati božja. Črna? Starogorska Marija spada med zanimive pojave slovenskih in svetovnih črnih Marij.

Mati učlovečenega Boga in njen sin Jezus Kristus se na kipih

ali slikah kdaj pa kdaj, ponekod, znata pokazati tudi črne polti obrazov, črnih rok. Strmeči verniki in neverniki najpogosteje ne izvedo zadovoljivega odgovora, od kod ta črnina. Sami sebi kajpak še teže pojasnijo nenavadno temino na svetih obličjih, s katerih naj bi se po besedah krščanske vere razodevala svetloba. Kako naj šele razumejo dejstvo, da sta črne polti tudi zavetnici Poljakov, Čenstohovska Mati božja, in Kataloncev, Mati božja na Montserratu, pa tudi Hrvatov, Francozov ... in kakor vidimo na Stari Gori, tudi Beneških Slovencev. Angleški religiozolog Ean Begg navaja, da je samo v evropskem katoliškem svetu naštetih okoli 450 kiparskih upodobitev črne Marije z Jezusom. Pri tem pa Begg ni prištel vsaj sedmih črnih Marij, ki so čaščene na Slovenskem.

Noben klerik niti zgodovinar ali umetnostni zgodovinar še ni na Slovenskem poskušal strokovno pojasniti skrivnostnega videza osrednjega ženskega božanstva v krščanstvu. V obsežni »Zgodovini Cerkve na Slovenskem« iz leta 1991, ki jo je pripravila Teološka fakulteta v Ljubljani, črne Marije med številnimi inačicami božje matere ne najdemo. Umetnostni zgodovinar prof. dr. Lev Menaše je v svoji izredno zanimivi in izčrpni knjigi »Marija v slovenski umetnosti« (Mohorjeva družba leta 1994) posvetil črnim Marijam le mimobežno zaznambo. V poglavjih o Lavretanski Materi božji in Čenstohovski Materi božji – ki sta le dve od tako rekoč nešteti Marijinih milostnih podob na Slovenskem – ob nekaj njunih kipih, slikah in podobicah navaja tudi črno barvo njunih obrazov. Pri tem sodi, da gre za versko lastnost, ne estetsko; kot umetnostnemu zgodovinarju mu razlog črne barve ni pomemben. Tako od njega tudi ne izvemo, ali je prav vsaka slovenska Lavretanska oziroma Loretska Mati božja (izvirajoča iz italijanskega Loretta, kjer je v originalu črna) povsod na Slovenskem ohranila skrivnostno barvo.

Laični radovednež pri cerkovnikih, ki mu odklepajo cerkve, pa tudi pri župnikih – ko je treba ponekod prositi za dovoljenje za vstop vanje – naleti na zadrego in nelagodje ali celo na odpor, ko vpraša,

Mozaična črna Marija
na glavnem vhodu
v starogorsko svetišče

Trentarska črna Marija iz cerkve na Logu

zakaj sta Marija in božji otrok črna. To je pa od sveč, pojasnijo včasih. Zakaj potem drugi svetniki v oltarjih niso črni? Ker je črna Marija narejena iz črnega lesa. Ne bo držalo, na kipu je črna barva razpokana, spodaj se vidi svetel les. Zakaj ste se tako zapičili v to črno barvo? Kaj bi radi dokazali? Bi tudi zamorca spraševali, zakaj je črne polti?

Starogorska črna Marija je shranjena v veličastni cerkvi sredi samostana, romarska pot k njej pa je priljubljena in množična prav kakor tista na Sveto Goro nad Gorico ali na Brezje. Priprošnjica je bila že v 14. stoletju izklesana iz temnega apnenca. Njen izvor je neznan. Narejena je po vzoru loretske Marije, ki so jo častili križarski vitezi templjarji, ne le častili, ampak jo tudi predstavili kot črno Marijo.

Beneško ljudstvo imenuje svetogorsko Marijo tudi Stara Marija, Lepa Marija, Živa Marija, in sicer zaradi močnega estetskega, etičnega in čustvenega naboja, ki ga nosi v sebi. Lika matere in otroka, upodobljena v svetogorskem gotskem kipu, ki je srce svetišča, sta mila in obenem čutna, polna notranjega življenja. Marija kaže razgaljeno desno dojko, po čemer bi jo lahko uvrstili tudi med Marie lactans, ki so bile pogoste v ikonografiji poznega srednjega veka. Čeprav je sama priprošnjica, Marija govori svojemu sinu (podobno kakor na sloviti gotski freski pri sv. Primožu nad Kamnikom): Glej, v imenu tega, da sem te dojila, te prosim, izprosi pri svojem očetu milost za ljudi ...

V listinah sta grad in svetišče prvič omenjena leta 1175, vendar sta oba gotovo še starejša. Sv. Mihael, čigar kip v kripti tepta hudega duha, je bil zavetnik Langobardov. Stara Gora je bila tudi pribežališče revnega ljudstva pred Turki, sicer pa ena najpomembnejših romarskih poti v velikanskem oglejskem patriarhatu, na katero se je ob malem šmaru, 8. septembra, znalo podati tudi 50 000 vernikov. Zadnji slovenski kurat na gori je bil Antonio Trusnich. V cerkvi je pri obredih slovenščina danes enakopravna, v lokalih okoli cerkve pa skupaj s furlanščino že dolgo ne. Zgodovina pač ni na strani življenja; lepote pa zmeraj. A tudi življenje rado pozablja na zgodovino. Ob svetogorskem razgledu po prelepi Beneški Sloveniji lahko le vzdihnemo s tukajšnjo pesmijo: *oj, božime, te dolince ...*, *oj, te vasice pod Matajurjem*, kjer sonce Slovincem zadnje zaide.

Kje na Slovenskem še najdemo črne Marije?

O koprivenski Mariji je v tej knjigi pisano na strani X. V Trenti, v zaselku Na Logu, črno Marijo skrivajo za oljno podobo njene matere sv. Ane. Ko cerkovnik zavrti mehanizem, skrit pod oltarjem, se

Ob vhodu v samostan na Stari Gori je klop za tiste, ki potrkaajo za kakšno pomoč.

sv. Ana začne dvigovati kakor zastor v teatru, spodaj pa se prikaže črna Marija, ki ji na dlani stoji Jezus z dvignjeno ročico. Gre za sijajen posnetek Matere božje iz Loreta v Italiji, ene najbolj znanih evropskih črnih Marij. V Zgornji Kostrivnici pri Rogaški Slatini prihajata božja mati in otrok z Jasne gore nad Čenstohovo na Poljskem, ki je najpomembnejša poljska božja pot. Po čenstohovskem vzoru sta Marija in Jezušček videti kakor bizantinska ikona, iz katere gledata samo njuna črna obraza. Motiv naj bi – po Levu Menašeju – izviral iz svetopisemske Visoke pesmi (1,5), v kateri Nevesta samo sebe imenuje »črno«: *Črna sem in lepa, hčere jeruzalemske ... nikar ne strmite vame, če sem ogorela, če me je ožgalo sonce ...* Še za dve slovenski črni Mariji je znano, da sta posnetek Marije iz Loreta pri Anconi. Leseni kip prve stoji v Loretski kapeli na Ptujski Gori, nekaj korakov levo od slovite kamnite ptujskogorske Marije zavetnice s plaščem. Zelo je podoben kipu koprivenske črne Marije, kar bi utegnilo pokazati na isto delavnico, v kateri sta bila izdelana, če ne celo na istega naročnika. Druga črna soha stoji v oltarju loretanske kapele v mari-borskem gradu. Posnetek nazareške hišice je bil, kakor piše dr. Menaše, tudi v Nazarjah, imeli pa smo ga tudi v Ljubljani, v avguštinski cerkvi, ki je zdaj frančiškanska. Imajo pa ti ljubeznivi redovniki v Ljubljani še eno črno Marijo, ki je posnetek tega kipa. Po podatkih dr. Ivana Stoparja je visok skoraj 4 metre, odet v baker, ponekod pozlačen in težak 448 kilogramov, stoji pa zunaj, na vrhu sijajne fasade frančiškanske cerkve. Ta črna Marija je bila leta 1858 izdelana po načrtih Prešernovega portretista Goldensteina. Razgleduje se po najlepšem delu prestolnice, trgu »Prešercu«, ki je bil nekoč imenovan

S Stare Gore je najlepši pogled na Matajur in na nekatere vasi, v katerih živijo Beneški Slovenci.

po njej, ter Tromostovju, in je tako vsem na ogled, sama in visoka nad človeškim mravljiščem, izpostavljena strelam.

Zakaj imamo črno Marijo, ki kraljuje nad enim najlepših urbanih prostorov pri nas, ali drugo, ki skrita čemi v globoki in senčni Trenti? Pa še katero, ki ni odkrita ali izpričana? Od kod smo jo dobili v Beneško Slovenijo, kjer stoji vsak dan oživljena pred tisoči klečečimi? Kjer že iz imena Stara Gora lahko sklepamo, da njen kult sega čez zemljepisne koordinate in zgodovinske meje?

Razlog so – kakor pišejo v knjigi »The Cult of Black Virgin« Ean Begg, v knjigi »The Templar revelation« pa Lynn Picknett in Clice Prince – križarski vitezi templjarji, goreči bojovníki za odrešitev Svede dežele oziroma jeruzalemskega Božjega groba izpod islama, vročekrvni in kdaj krvoločni redovníki, ki so si znali kakšno versko resnico razlagati tudi po svoje. Božja mati jim je bila zanimiva tudi kot ženska. »Izbrana med ženami«, kakor je bilo zapisano v Svetem pismu Nove zaveze: s temi besedami je bila njena vloga po njihovem v krščanskem misteriju preskromno označena. Zato so templjarski teologi v času križarskih vojn v 12. in 13. stoletju povezali kult Kristusove matere s kultom mater boginj, znanih iz večbožnih verovanj

Levanta, skupno imenovanih tudi Črna devica: s staroegipčansko Izido, z maloazijsko Kibelo in starogrško Artemido oziroma rimljansko Diano. Kult Marije iz Nazareta so preželi še z antičnim kultom Sofije. Dobesedno ta starogrška beseda pomeni izkušnja in modrost. V gnostičnem smislu pa Sofija pomeni »duhovno bitje« in »stvarnica sveta« ter posebitev modrosti in svetovne duše. Njena vzdevka sta bila tudi Devica svetlobe in Črna mati. Prednica Sofije je bila Izida. V staroegiptovskem panteonu je predstavljala boginjo mater, boginjo žensk in rojevanja. V sijajnem faraonskem kiparstvu, ki je uporabljalo v glavnem temne kamnine, je upodobljena kot ženska, ki pogosto drži v naročju svojega božjega sina Horusa in ga doji. Nekateri njeni kipi iz 2. tisočletja pred našim štetjem so presenetljivo podobni soham črnih Marij, ki jih gledamo v naših cerkvah. Enaka vladarska drža z božjim otrokom v levi roki, enaka črna barva obraza in rok, tista ista barva, ki še v sodobni civilizaciji, resda površinsko, odraža resnost in dostojanstvo, ne le v religijskem verovanju. Še v rimski državi so Izido častili kot boginjo neba. Njeno skrivnostno bistvo označuje – povzeto po Leksikonu mitologije Gerharda J. Bellingerja – napis na podnožju njene-ga kipa v Saisu: *Jaz sem vse, kar je bilo, kar je in kar bo ... noben smrtnik ni nikoli izvedel, kaj se skriva pod mojo tančico*. Izidina božanskost, preodeta v čaščenje krščanske boginje, je bila le eden od številnih kultov, prav tako odetih v krščansko preobleko, ki so jih templjarji po porazu v Sveti deželi prenesli v Evropo; v svoj nov, dokončni poraz.

Na začetku 14. stoletja so bili templjarji okrutno uničeni. Eden od razlogov za pokol nad njimi je bilo tudi očitano krivoverstvo. Še preden so izginili, so zlasti po južni Franciji, Provansi, Španiji in Italiji postavili številna svetišča črnih Marij. Med verniki so se ta svetišča izredno priljubila, zakaj v templjarskih Marijah so začutili modrost ženske boginje, njeno ljudskost in tudi preprosto resničnost, bolj zaupljivo zavetništvo, ki so ga pri

V Kostrivnici na Štajerskem častijo Čenstohovsko črno Marijo ...

... v Koprivni na Koroškem na Loretansko.

Loretanska črna Marija
v ljubljanski frančiškanski
cerkvi ...

... in njena velika, štiristo
kilogramov težka kiparska
povečava, ki jo je za pročelje
frančiškanske cerkve v prvi
polovici 19. stoletja izdelal
Kurz von Goldenstein.

moških božanstvih morda pogrešali. Zato so k črnim Marijam začeli množično romati, ne le posamezniki, ampak cela ljudstva, a ne le k njim, temveč tudi k drugim, vse številnejšim priprošnjiškim podobam Marije.

Templjarji so Marijino svetišče, ki so ga sami postavili, njeno hišico v Nazaretu, najprej prenesli na Trsat nad Reko. Tri leta kasneje, 1294, so jo preselili v Loreto. Znano je, da so Loretsko Mater božjo tudi sami predano oboževali. V Loreto ob italijan-

ski jadranski obali pa so začeli romati tudi verniki iz naših krajev. Tu je razlog, da se je njeno čaščenje priselilo »bliže«, pri čemer je črna Marijo prinašala k nam zlasti plemenitaška posvetna gosposka. No, eden glavnih pobudnikov za njeno širitev na Slovenskem je bil tudi preganjalec protestantov, škof Tomaž Hren. Če bi seveda na začetku 17. stoletja kakšen kristjan Hrena poučil, da ima črna Marija izvor tudi v poganskih boginjah, bi najbrž slabo končal on in taka Marija. Zakaj rimsko krščanstvo je takrat svoje verske resnice že ostro ločilo od njihovih mitoloških korenin. Ta črta ločnica velja še danes, kar je, bodi skromno potoženo, vredno začudenja.

Miti so praviloma na strani življenja, saj so zrasli iz njegovih temeljnih duhovnih sestavin. Še rastejo in se razvijajo. O tem govori tudi znana pesem: *Kar je, beži; / al beg ni Bog? / ki vodi vekomaj v ne-bó, / kar je, kar b'lo je in kar bó.* Te stihe, ki jih je treba prebirati

in prebirati, da se poglobiš vanje, je napisal France Prešeren, svobodomiseln kristjan. Bronasti genij zamišljeno, s knjigo v roki stoji na visokem piedestalu nad svojim Prešercem, pri frančiškanski cerkvi, vendar nizko pod črno Marijo, s katero ga v zaključnem stihu združuje skrivnost troednega ustvarjanja in stvarjenja, razpeta čez vse tri strani časa.